

Таблиця 4

Схема НС	Надійність НС	
	безвідмовність	ремонтотпридатність
№ 1, 1 насос робочий, 1 насос резервний	$T = 24289,3$ год. $\omega = 1/T = 0,0000412$ 1/год.	$T_B = 26,3$ год.
№ 2, 2 насоса робочих, 1 насос резервний	$T = 1634,7$ год. $\omega = 1/T = 0,000612$ 1/год.	$T_B = 21,4$ год.

Потрібно вказати, що на відміну від “Правил надання послуг” [1], СНиП 2.04.02-84 [2] дозволяє збільшити час ліквідації пошкодження трубопроводу діаметром до 400 мм для систем II та III категорії надійності до 10 і 12 год., а перерви у водопостачанні обмежити до 6 і 24 год., відповідно для кожної категорії надійності. На жаль, СНиП 2.04.02-84 не регламентує частоту перерв у постачанні води для всіх категорій надійності систем водопостачання, що свідчить про недосконалість цього нормативного документу.

1.Постанова Кабінету Міністрів України №630 від 21.07.2005 р. “Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення”.

2.СНиП 2.04.02-84. Водоснабжение. Наружные сети и сооружения.

Отримано 10.11.2011

УДК 628.543

В.А.КОВАЛЬЧУК, канд. техн. наук

Національний університет водного господарства та природокористування, м.Рівне

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВЕЛИЧИНИ pH НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАГЕНТНОГО ВИДАЛЕННЯ АМОНІЙНОГО АЗОТУ ІЗ СТИЧНИХ ВОД

На основі теоретичного аналізу характеру взаємодії між іонами NH_4^+ , Mg^{2+} і PO_4^{3-} досліджений вплив величини pH на ефективність видалення амонійного азоту із стічних вод у вигляді важкорозчинного ортофосфату магнію-амонію $MgNH_4PO_4 \cdot 6H_2O$.

На основе теоретического анализа характера взаимодействия между ионами NH_4^+ , Mg^{2+} и PO_4^{3-} исследовано влияние величины pH на эффективность удаления аммонийного азота из сточных вод в виде труднорастворимого ортофосфата магния-аммония $MgNH_4PO_4 \cdot 6H_2O$.

Based on the theoretical analysis of the interaction between the ions NH_4^+ , Mg^{2+} and PO_4^{3-} investigated the effect of pH value on the removal efficiency of ammonia nitrogen from

wastewater in the form of sparingly soluble magnesium-ammonium phosphate $MgNH_4PO_4 \cdot 6H_2O$.

Ключові слова: стічні води, амонійний азот, реагентне видалення, ортофосфат магнію-амонію.

Ортофосфат магнію-амонію $MgNH_4PO_4 \cdot 6H_2O$ (струвіт) є єдиною слабо розчинною сполукою [1], до складу якої входять одразу два біогенні елементи – азот і фосфор, що викликає значне зацікавлення можливістю їх видалення із стічних вод у вигляді цієї сполуки. Відомі методи очистки промислових стічних вод, які вміщують ортофосфати, введенням в них солей магнію і аміачної води з наступним відділенням утворюваного ортофосфату магнію-амонію [2]. Інтенсивно розвивається і знаходить поширення метод кристалізації струвіту із стічних вод [3] і навіть із сечовини, яка збирається відокремлено від фекалій [4]. Однак найбільш перспективним може бути видалення амонійного азоту у вигляді ортофосфату магнію-амонію із високонцентрованих за його вмістом стічних вод – тваринницьких комплексів, дріжджових, гідролізно-дріжджових і біохімічних заводів, де концентрація амонійного азоту може досягати 500-1500 мг/дм³. За цих умов не можуть ефективно використовуватися традиційні біологічні методи очистки стічних вод, оскільки при підвищених концентраціях амонійний азот негативно впливає на біохімічні процеси, викликаючи зменшення швидкості окислення забруднень [5]. Доцільність розглядуваного методу видалення амонійного азоту із стічних вод підкреслює та обставина, що ортофосфат магнію-амонію є цінним мінеральним добривом [6].

Останнім часом з'явилася значна кількість публікацій, присвячених процесу реагентного видалення із стічних вод амонійного азоту з утворенням ортофосфату магнію-амонію [7-9], однак вони мають здебільшого прикладний характер, що робить необхідним розгляд теоретичних передумов цього процесу.

Закономірності процесу реагентного видалення амонійного азоту можуть бути встановлені на основі аналізу характеру взаємодії між іонами NH_4^+ , Mg^{2+} і PO_4^{3-} . При цьому мають обов'язково враховуватися процеси гідролізу і дисоціації продуктів гідролізу цих іонів.

Утворення ортофосфату магнію-амонію відбувається відповідно до реакції

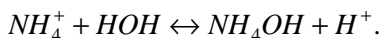
Виділення ортофосфату магнію-амонію у вигляді твердої фази буде відбуватися, коли виявиться перевищенням його добуток розчинності

$$DP = f_I[NH_4^+] \cdot f_{II}[Mg^{2+}] \cdot f_{III}[PO_4^{3-}], \quad (2)$$

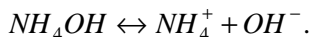
де f_I, f_{II}, f_{III} – коефіцієнти активності відповідно одно-, дво- і тривалентних іонів; $[NH_4^+], [Mg^{2+}], [PO_4^{3-}]$ – концентрація іонів у розчині, г-іон/л.

В умовах встановленої хімічної рівноваги у розчині міститимуться іони $NH_4^+, Mg^{2+}, PO_4^{3-}$, а також продукти їх гідролізу.

Гідроліз іонів амонію відбувається відповідно реакції

Продукти гідролізу дисоціюють за рівнянням

Константа дисоціації (для 25 °C) становить [1]

$$\frac{f_I[NH_4^+] \cdot f_I[OH^-]}{[NH_4OH]} = 1,8 \cdot 10^{-5}. \quad (3)$$

Загальний вміст іонів амонію і продуктів його гідролізу в розчині X_p становитиме

$$X_p = [NH_4^+] + [NH_4OH]. \quad (4)$$

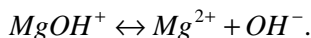
Після перетворення рівнянь (3) і (4) отримаємо

$$\beta_1 = \frac{[NH_4^+]}{X_p} = \frac{1,8 \cdot 10^{-5}}{1,8 \cdot 10^{-5} + f_I^2[OH^-]}. \quad (5)$$

Гідроліз іонів магнію відбувається відповідно реакції

Продукти гідролізу, у свою чергу, дисоціюють за рівнянням

Із виразу для константи нестійкості комплексного іону $MgOH^+$ (для 25 °C) отримаємо [1]

$$\frac{f_{II}[Mg^{2+}] \cdot f_I[OH^-]}{f_I[MgOH^+]} = 2,63 \cdot 10^{-3}. \quad (6)$$

Загальний вміст іонів магнію і продуктів його гідролізу в розчині Y_p становитиме

$$Y_p = [Mg^{2+}] + [MgOH^+]. \quad (7)$$

Із виразів (6) і (7) отримаємо

$$\beta_2 = \frac{[Mg^{2+}]}{Y_P} = \frac{2,63 \cdot 10^{-3}}{2,63 \cdot 10^{-3} + f_{II} [OH^-]} \quad (8)$$

Загальний вміст фосфатів у розчині становить

$$Z_P = [PO_4^{3-}] + [HPO_4^{2-}] + [H_2PO_4^-] + [H_3PO_4] \quad (9)$$

Ортофосфорна кислота дисоціює у три ступені:

$$K_1 = \frac{f_I [H^+] \cdot f_I [H_2PO_4^-]}{[H_3PO_4]}, \quad (10)$$

$$K_2 = \frac{f_I [H^+] \cdot f_{II} [HPO_4^{2-}]}{f_I [H_2PO_4^-]}, \quad (11)$$

$$K_3 = \frac{f_I [H^+] \cdot f_{III} [PO_4^{3-}]}{f_{II} [HPO_4^{2-}]} \quad (12)$$

Після перетворень виразів (10)- (12) отримаємо вираз

$$\beta_3 = \frac{[PO_4^{3-}]}{Z_P} = \frac{K_1 K_2 K_3 \cdot f_I f_{II}}{K_1 K_2 K_3 \cdot f_I f_{II} + K_1 K_2 \cdot f_I^2 f_{III} [H^+] + K_1 \cdot f_I^2 [H^+]^2 + f_I^4 f_{II} f_{III} [H^+]^3} \quad (13)$$

Позначимо загальний вміст амонійного азоту, магнію і фосфатів після введення реагентів у стічні води символами X , Y , Z , а їх вміст у осаді ортофосфату магнію-амонію символами X_{TB} , Y_{TB} , Z_{TB} . Ефективність вилучення амонійного азоту, магнію і фосфатів у частках одиниці у цьому випадку можна визначити із виразів:

$$\left. \begin{aligned} \alpha_1 &= \frac{X_{TB}}{X} \\ \alpha_2 &= \frac{Y_{TB}}{Y} \\ \alpha_3 &= \frac{Z_{TB}}{Z} \end{aligned} \right\} \quad (14)$$

Для осаду ортофосфату магнію-амонію справедливі відношення:

$$\left. \begin{aligned} \frac{X_{TB}}{Y_{TB}} &= \frac{\alpha_1 X}{\alpha_2 Y} = 1 \\ \frac{X_{TB}}{Z_{TB}} &= \frac{\alpha_1 X}{\alpha_3 Z} = 1 \end{aligned} \right\},$$

$$\left. \begin{aligned} \alpha_2 &= \alpha_1 \frac{X}{Y} = \frac{\alpha_1}{n_Y} \\ \alpha_3 &= \alpha_1 \frac{X}{Z} = \frac{\alpha_1}{n_Z} \end{aligned} \right\}, \quad (15)$$

де n_Y – вміст магнію у стічних водах, виражений у частках від концентрації, стехіометричної до початкової концентрації амонійного азоту X ; n_Z – вміст фосфатів у стічних водах, виражений у частках від концентрації, стехіометричної до початкової концентрації амонійного азоту X .

З урахуванням виразів (14) і (15) можна записати:

$$\left. \begin{aligned} X_p &= (1 - \alpha_1) \cdot X \\ Y_p &= n_Y \left(1 - \frac{\alpha_1}{n_Y}\right) \cdot X \\ Z_p &= n_Z \left(1 - \frac{\alpha_1}{n_Z}\right) \cdot X \end{aligned} \right\}. \quad (16)$$

Перемноживши ліві та праві частини виразів (5), (8), (13) і виконавши нескладні перетворення з урахуванням виразів (2) і (16), отримаємо в неявному вигляді рівняння

$$(1 - \alpha_1) \left(1 - \frac{\alpha_1}{n_Y}\right) \left(1 - \frac{\alpha_1}{n_Z}\right) = \frac{DP}{X^3 \cdot n_Y n_Z \cdot \beta_1 \beta_2 \beta_3 \cdot f_I f_{II} f_{III}}. \quad (17)$$

Рівняння (5), (8), (13), (17), що описують стан встановленої хімічної рівноваги, дозволяють оцінити вплив технологічних параметрів на ефективність процесу реагентного видалення амонійного азоту (α_1): початкової концентрації амонійного азоту в очищуваних стічних водах (X), доз магнію та фосфатів, що вводяться в стічні води (n_Y і n_Z), рН стічних вод (через коефіцієнти β_1 , β_2 , β_3), температури стічних вод (через добуток розчинності DP).

Вплив величини рН проявляється у зміні кількості іонів амонію, магнію і фосфатів, які знаходяться в рівновазі з осадом ортофосфату магнію-амонію.

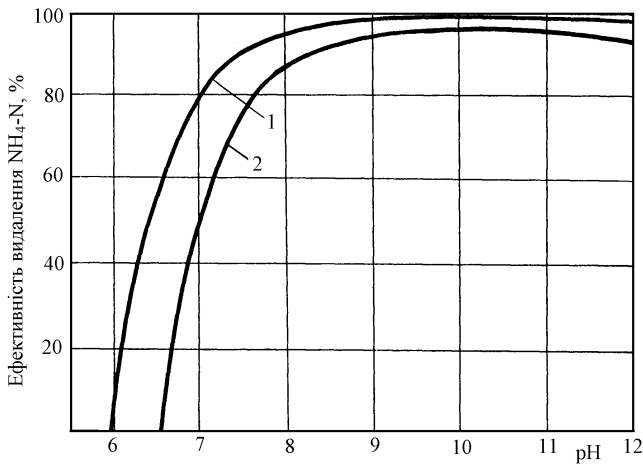
Для визначення оптимальної, з точки зору видалення амонійного азоту, величини рН, припустимо, що у стічних водах містяться стехіометричні кількості магнію і фосфатів ($n_Y = n_Z = 1$). У цьому випадку рівняння (17) можна записати у вигляді:

$$\alpha_1 = 1 - \frac{1}{X} \sqrt[3]{\frac{DP}{\beta_1 \beta_2 \beta_3 \cdot f_I f_{II} f_{III}}} \quad (18)$$

На рисунку зображено залежності ефективності видалення амонійного азоту від величини рН, отримані за рівнянням (18). Розрахунки виконані для концентрацій амонійного азоту 500 і 1000 мг/дм³. Значення інших величин прийняті для температури 25 °С за довідковою літературою [1]: добуток розчинності ортофосфату магнію-амонію $DP = 2,5 \cdot 10^{-13}$; константи дисоціації ортофосфорної кислоти $K_1 = 7,6 \cdot 10^{-3}$, $K_2 = 6,2 \cdot 10^{-8}$, $K_3 = 4,4 \cdot 10^{-13}$. Значення коефіцієнтів β_1 , β_2 , β_3 визначали за формулами (5), (8) і (13). Значення коефіцієнтів активності обчислювали за формулою Дебая-Гюккеля [10]

$$\lg f = -\frac{0,511 \cdot d^2 \sqrt{\mu}}{1 + 1,5 \sqrt{\mu}} + 0,2 \mu d^2, \quad (19)$$

де d – валентність іону; μ – іонна сила.

Розрахункова ефективність видалення амонійного азоту при різних значеннях рН і вихідних концентраціях у стічних водах амонійного азоту:
1 – 500 мг/дм³; 2 – 1000 мг/дм³.

Іонну силу визначали за формулою

$$\mu = 0,5 \sum_{i=1}^N C_i \cdot d_i^2, \quad (20)$$

де C_i – концентрація іонів, г-іон/дм³.

При визначенні іонної сили враховувалися не тільки іони, що містяться в стічних водах, але й іони, що вносяться в стічні води у вигляді реагентів.

Аналіз отриманих результатів показує, що максимальна ефективність видалення амонійного азоту повинна досягатися при рН 9,5-11. Однак, враховуючи існуючі вимоги, згідно з якими обмежується величина рН стічних вод, які надходять на біологічну очистку, слід вважати за доцільне здійснювати видалення амонійного азоту при рН 8,0-8,5. При цьому ефективність видалення амонійного азоту в порівнянні з максимальною зменшиться на 4-10%.

1.Гороновский И.Т. Краткий справочник по химии / И.Т. Гороновский, Ю.П. Назаренко, Е.Ф. Некряч; под общ. ред. А.Т. Пилипенко. – 5-е изд., перераб. и доп. – К. : Наук. думка, 1987. – 829 с.

2.Shua L. An economic evaluation of phosphorus recovery as struvite from digester supernatant / L. Shua, P. Schneidera, V. Jegatheesana, J. Johnsonb // *Bioresource Technology*. – 2006. – Vol. 97 (17). – P.2211-2216.

3.Suzuki K. Removal and recovery of phosphorous from swine wastewater by demonstration crystallization reactor and struvite accumulation device / K. Suzuki, Y. Tanaka, K. Kuroda, D. Hanajima, Y. Fukumoto // *Bioresource Technology*. – 2007. – Vol. 98. – P.1573-1578.

4.Ronteltap M. Phosphorus recovery from source-separated urine through the precipitation of struvite: Dissertation for the degree of Doctor of Technical Sciences in Swiss Federal Institute of Technology/ M. Ronteltap. – Zurich, 2009. – 111 p.

5.Биологическая очистка производственных сточных вод: Процессы, аппараты и сооружения / [Яковлев С.В., Скирдов И.В., Швецов В.Н. и др.]; под ред. С.В. Яковлева. – М. : Стройиздат, 1985. – 208 с.

6.Комплексные удобрения / В.Г. Минеев, В.П. Грызлов, Р.И. Синдяшкина и др.; под ред. В.Г. Минеева. – М.: Агропромиздат, 1986. – 252 с.

7.Ali M.I. Nutrient Recovery from Piggery Effluents / M.I. Ali, P.A. Schneider, N. Hudson // School of Engineering, James Cook University. – Townsville, Australia. – 2011. – 6 p.

8.Liao P.H. Removal of nitrogen from swine manure wastewaters by ammonia stripping / P.H. Liao, A. Chen, K.V. Lo // *Bioresource Technology*. – 1995. – Vol. 54 (1). – P.17-20.

9.Doyle J.D. Struvite formation, control and recovery / J.D. Doyle, S.A. Parsons // *Water Research*. – 2002. – Vol. 36 (16). – P.3925-3940.

10.Лурье Ю.Ю. Справочник по аналитической химии. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Химия, 1989. – 448 с.

Отримано 07.11.2011